Kelecsényi László

# *Egy erotikus emigráns*

*„A halottak erősek, látszólag minden előzmény nélkül, de váratlanul gondolunk rájuk."* Vannak azonban olyan halottak, akikre nemhogy váratlanul, de még véletlenül sem gondolunk, mert tökéletesen és véglegesen elfelejtettük őket. Ilyen irodalmi halott Ujhelyi Nándor. Vagy csak tetszhalott? Igaza volna az imént idézett Vajda Sándornak, aki szinte egyedüliként állított emléket a feledés homályába veszett írónak, hogy tényleg emlékezni kell rá, kiásni könyvtárak zegzugos mélyéről, a hátsó polcok pormacskái közül. (Bővebben erről a Budapest tegnap című kötetben olvashatni: Gondolat, 1989. 245–250.) Akárhogy van is, az ő emlékező írása az egyetlen nyom, amelyen el lehet indulni alanyunk nyomában.

**A figura**

Ujhelyi a magyar irodalom legkövérebb alakja volt. (Eleinte, amíg élt, a mamája kényeztette, Képíró utcai otthonukban dédelgette fiacskáját.) Nagy étvágyú utódai, kórosan elhízott tollforgatók, pákosztos literátorok mind elbújhatnának betegesen túlsúlyos figurája mögött. Kortársai regélték róla, eseményszámba ment, ha monokliját szemgödrébe csíptetve végiglejtett a népes Duna-korzón, és egy frissen érkezett keleti kényúr szemével mustrálgatta a hölgyeket, tekintetével tudtukra adva, mit tart felőlük, s vajon melyikükkel lenne hajlandó néhány kellemes órát – nem többet! – eltölteni. A huszadik század első évtizedében jártunk, amikor ez a tünemény felbukkant koncerttermekben, színházi páholyok mélyén, irodalmi kávéházakban. Diszkrét parfümillat lengte körül, melyet csak a szájából lógó hatalmas szivar füstje nyomott el olykor. Kegyúrként tudott elomlani az elegáns belvárosi kávéházak pamlagán, látszólag felületesen nézelődve, ám valójában az életnek nevezett színes forgatag lényegét véve célba megfigyelő pillantásaival. Ilyen tapasztalásaiból írta azután később, már a húszas években erkölcsbotrányt kiváltó regényeit, melyek egyikét-másikát perbe fogta az ügyészség, s szerzőjüket nem kisebb személyiség, mint maga Hóman Bálint, a Nemzeti Múzeum akkori főigazgatója tartotta szükségesnek elítéltetni. (Vö. Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1968–1969. 111.)

Tárgyalásra és ítéletre is sor került, csak a végrehajtásra nem. Darab ideig rossz tréfaként fogta fel a bírósági idézést, aztán amikor a józan ész szavára hallgatva benézett egy Markó utcai cellába, sürgősen hálókocsijegyet váltott, és Bécsbe utazott. Ide még be tudnék menni – magya-

rázta később hirtelen döntésének okát környezetének –, de ki nem férnék a büntetés letöltése után. Szegény, naiv ínyenc, azt hitte, a Gundelből hozatják a kosztot a börtönbe.

Soha többé nem tért vissza Magyarországra. Hiába voltak emigrációs színterein is sikerei, hiába tudott megélni Bécsben, Berlinben, később Párizsban és Londonban is mint sikeres színpadi szerző, mint filmszcenáriumok ötletadója – hiányzott neki valami. Hazavágyott. Mesélik róla, hogy csakis azért utazott vissza olykor Bécsbe, hogy magyaros kosztot ehessen, s hogy néhány félvilági pesti hölgyike karjában gyógyítgassa fájó szívét.

A hontalan agglegény váratlanul halt meg. Egyszer csak összeesett a nyílt utcán. Gyomorvérzéssel szállították be a súlyos cukorbajjal küszködő írót egy londoni közkórházba 1933 nyarán. Az orvosok már nem tudtak segíteni rajta. Lengyel Menyhért azonosította a holttestét.

**Életút**

Ujhelyinek a szakkönyvekben jószerivel csak életrajza van, pályaképe sehol. Kimaradt a *„spenót"*-ból, az irodalomtörténeti kézikönyvekből, egyedül a lexikonok rögzítik írói létezése fontosabb adatait. Abban az évben született, amikor Csáth Géza, és abban az évben halt meg, amikor Krúdy Gyula. Jelképértéke van e két névnek vele kapcsolatban. Legjobb napjaiban Csáth bűnirodalma, Krúdy prózastílusa ihletője lehetett munkálkodásának.

*„Törvénytelen származását kidolgozott előkelőséggel, skatulyából kivett eleganciával, monoklival és raccsolással ellensúlyozta. Arisztokratikus életelveit Théodore d'Yhcassar néven foglalta választékos irályú csevegésbe."* Várkonyi Nándor rögzítette ekként az Ujhelyi-jelenséget emlékiratában. (Pergő évek. Magvető, 1976. 161.) Írótársai egyébként nem vették túl komolyan. Major Henrik nem rajzolt róla karikatúrát, Karinthy nem parodizálta az Így írtok ti-ben, pedig ez sok kevésbé jelentős szerzőt avatott halhatatlanná. Később sem ütötték ködlovaggá, akit legalább az utókora elismer.

Pedig ígéretesen kezdte irodalmi pályafutását. Éveken át a Nyugatban jelentek meg kritikái. Nem könyvekről írt. Babakiállítás, marionettjáték, az Orosz Balett vendégszereplése Nizsinszkijjel, csipketerítők gyűjteménye – ilyesmik csigázták föl az érdeklődését. Múló benyomásait vetítette rá a látottakra, a korszak divatos, impresszionista modorában írt egy-egy számára szellemi élményt jelentő eseményről. Az 1911–12-es évfolyamok gyakran publikáló szerzője. Aztán fordul a kocka, és a bírálóból bírált lett. Első kötetéről, az 1914-ben megjelent Arisztokratizmus-ról Havas Gyula ír kritikát (lásd Nyugat, 1914. I. 574.).

A tízes évek közepétől sorra jelennek meg a regényei. 1915-től emigrációjáig, 1926-ig összesen huszonöt önálló kötete (nem számítva színpadi munkáit és folyóirat-alapítási kísérletét) látott napvilágot, némelyik több kiadásban is. E bő évtized során állásban sosem volt, szinekúrája sem adódott. Kizárólag írásai jövedelméből élt. Színházak környékén forgolódott, legalább két premierjéről tudunk a Magyar Színház 1916 utáni éveiből (Őfensége kalapja, Cserebere). Egy magyar némafilm is őrzi forgatókönyvírói közreműködése nyomát, a Nászdal című produkció l917-ből. (Deésy Alfréd rendezte és Olt Arisztid volt a főszereplője, aki később Lugosi Bélaként lett világhírű emigráns Drakula hollywoodi alakítójaként. Vetíthető kópia nem maradt a filmből.)

Aktívan soha nem politizált. Bár ő is beleesett a világháború iránti lelkesedés csapdájába, gyorsan ki is ábrándult az értelmetlen öldöklés következményeiből. A forradalmi mozgalmak fölerősödésének idején nem maradt érintetlen a korszellem hatásától. Paródiát írt a bukott német császárról, a nagy európai öldöklés egyik felelőséről, II. Vilmosról (Királykomédia. Április, 1918. december 11.). Szatirikus hajlama szinte tobzódik abban a rövidke írásban, melyet két hónappal később ugyanebben a lapban publikál: „Ellenforradalmárok, jobb grófi és őrgrófi házakból felvétetnek fizetéssel. Siker esetén nyugdíjas államtitkári állást kapnak. Csak rendezett vallási viszonyok között élők pályázhatnak. Bárók kizárva." (Kis tájékoztató a revolverzsebben, kezdő ellenforradalmárok számára. Április, 1919. február 19.) A Tanácsköztársaság napjaiban mindössze egyszer publikál politikai jellegű munkát: rövid dramolettet ír a Forradalmi versek, dalok, jelenetek című, 1919 áprilisában megjelenő gyűjteménybe. Ötszáz koronát kap érte az Írói Direktóriumtól, melyet az írók kommün alatti bűneit lajstromozó Fehéri Armand később a szemére is vet (lásd A vesztegető forradalom. Kertész, 1919).

A kommün bukása után sem törik meg a pályája. Ekkor még nem bántják. Az irodalmi hatalmaskodók, a Pekár Gyula-félék, Krúdy, Móricz meg a többiek megleckéztetésével vannak elfoglalva. Egy bulváríró nem számít, még akkor sem, ha éppen pacifista szellemű regényt (Jack Fun császársága) jelentet is meg. Ujhelyi pályája meglódul. 1921-ben például öt kötete lát napvilágot. Ekkora termékenység nem lehetséges a minőség hanyatlása nélkül. Nem a túlzott kritikusi szigor szólal meg Zilahy Lajos egyik könyvismertetésében: „hatványozva látjuk viszont írói gyengéjét: verejtékes birkózását a magyar szórenddel". (Két kis könyv. Pesti Napló, 1921. július 10.) Sem stílusán, sem termékenységén nem változtat a zordnak tetsző bírálat. Írja tovább az erotikával (támadói szerint pornográfiával) színezett, valóban felületesen szerkesztett műveit. Mintha sordíjért

termelne folytatásos regényeket, holott legjobb tudásunk szerint egyetlen műve sem jelent meg tárcaregényként, napi- vagy hetilap oldalain.

A kényszerűen választott emigráció sem töri meg. Bár egyetlen idegen nyelven sem beszél, helyi társszerzők segítségével ontja film- és színdarabötleteit. A húszas években Berlin volt az európai kultúra egyik centruma. Nem tudható, Ujhelyi hány német némafilm ötletadójaként, bedolgozójaként kereste meg ott is megőrzött bohém életformája üzemköltségét. Az biztos, hogy Franz Kammerlohr néven több színdarabját előadták, s nem sikertelenül, mert például az egyik (Bahrgeld Lacht) kétszázas szériát ért el. A címe alapján igencsak morbid humorú komédia lehetett.

Később Párizsban tűnt fel félreismerhetetlen alakja. Ottani tartózkodásának irodalmi nyoma is van. Sándor Kálmán örökítette meg József Attiláról szóló, Játékszenvedély című emlékezésében, mint az éjszakai élet fura figuráját. „A szeméremsértő író élőszóban mindig igen illemtudóan viselkedett, soha egyetlen kétértelmű célzást nem tett, és egy-egy erősebb kifejezésre tüsténT ráncolta a szemöldökét. Bizonyára pirulva írta hírhedt dolgait is. Négy hónapja tartózkodott Párizsban, franciául egyáltalán semmit sem tudott, a vendéglők étlapján kívül. Különben is Brillat-Savarin-t nagyobb írónak tartotta, mint Voltaire-t.” (József Attila emlékkönyv. Szerkesztette: Szabolcsi Miklós. Szépirodalmi, 1957. 184–185.) A találkozás időpontja 1926 második felére tehető, a költő ekkor iratkozott be a Sorbonne-ra, Ujhelyi ekkor jött Berlinből Párizsba, folytatva korábbi életmódját, irodalmi bedolgozói pénzkeresését. „Hosszú idő óta egyetlen sora sem jelent meg nyomtatásban. Darabját nem adták. Kitűnően megélt némettudás nélkül Bécsben és Berlinben. Francia nélkül Párizsban. Drága szállodában lakott. Névjegyén ez állt: Schriftsteller. Écrivain. Author. Kizárólag hat-nyolc gépelt oldalra terjedő színdarab- és filmtémákat szállított egy nemzetközi ügynökségnek. A kapitalizmus nemzetközi »kulturális« munkamegosztásának, a szellem elgépiesedésének félelmetes példája volt ő.” (Ugyanott, 186.) A szemléletes emlékezés talán csak egy részletében pontatlan. Lehetetlen ugyanis, hogy Ujhelyi ne tudott volna legalább németül valamennyire. 1924–25-ben több szerelmes ponyva jelent meg az ő fordításában Budapesten. A könyvcímek sokat mondóak (Asszonyvásár; 1002 éjszaka; Egy asszony, aki úgy él, mint a férje; Szenvedély, amely öl). Lehet, hogy fordítóként számos ötletét beledolgozta a fércműnek tűnő kötetekbe, társszerzője lett az említésre méltatlan regénygyárosoknak.

A végállomás London. Nincs adat arra nézve, miért ment át a szigetországba. Talán Korda Sándor – korábbi berlini sorstársa és alkalmi

munkaadója – 1932-ben alapított London Film vállalata csábította, újabb megélhetési forrással kecsegtetve Európa magyar vándorát. A befejezést már ismerjük. Amikor meghalt, elhagyott hazájában csak az Est-lapok emlékeztek meg róla. A Pesti Naplóba Szász Zoltán írt hosszabb méltatást (1933. augusztus 8.), majd kisvártatva megszólalt Kaczér Vilmos A Toll hasábjain (1933. szeptember 23.) színes gyorsportrét rajzolva az elhunytról.

**Egy arisztokrata**

Arisztokratizmus – ezzel a címmel jelent meg első önálló kötete 1914-ben. Szeszélyesen csapongó feljegyzéseinek sora természetesen nem a születési, hanem a szellemi arisztokráciára vonatkozik. Nem hercegek és grófok – az élet ínyencei Ujhelyi arisztokratái. Azaz, egész pontosan önmaga. A számára egyetlen lehetséges világnézet ez. Van benne jó adag Stendhal egotizmusából, Baudelaire spleenjéből, Oscar Wilde dendizmusából. Ő is az „élet királya" akart lenni, mint egyik példaképe, Wilde, és sikerült is elérnie, amit angol elődjének, a bírósági tárgyalást és az ítéletet. Aforizmagyűjtemény ez a könyvecske, egy Magyarországra tévedt La Rochefoucauld okító töredékei. Ujhelyi arisztokratizmusa a régiesség artisztikus átéléséből táplálkozott. Konzerválni szerette volna elmúlt idők szépségeit, archaikus rokonszenvet érzett minden mulandó alkotás iránt, mint Thomas Mann Fiorenzá-jának haldokló Lorenzo Medicije, csak a szépség pusztulását féltette eljövendő korszakok közönyös barbárságától.

Íme, egy csokor maradandónak tetsző gondolataiból.

*„Egy ütést meg lehet bocsátani, de egy megtagadott simogatást sohasem. Akit szeretünk, azért minden ostobaságot képesek vagyunk elkövetni, még azt is, hogy komolyan vegyük őt.*

*Aki egy embert csal meg, nagy csirkefogó, aki százat, az tehetséges ember, aki egy egész nemzetet, az történelmi alak, és aki az emberiséget, az isten. Egy nőt meghódítani akarni tömött cigarettatárca nélkül éppoly ostobaság volna, mint teszem fel, parfümös flakon nélkül elmenni népünnepélyre.*

*A közönséges ember mindig megy valahová, a polgár járkál, a szellemtelen ember az utcán van, a szellemes sétál, a dandy önmaga plakátja, az író »kirakatokat néz«, a világfi áll és szemlél, a bölcs ember ül.*

*A tömeg kétségkívül a legízléstelenebb asszony és a leglelkesebb kamasz egy személyben."*

Tudás, gúny, játékosság csillog a mondataiban. Gondolataiból akár meg is alkothatjuk magunknak írójuk emberi alakját. Mégsem vették őt komolyan a kortársai. Elkönyvelték derűs és fölényes csevegőnek, aki üdítően kellemes fűszer a komoly olvasmányok között (vö. Havas Gyula,

Nyugat, 1914. I. 574.). Aforizmagyűjteménnyel mifelénk még senki sem csinált karriert az irodalmi életben. Regényt kellett írni, lehetőleg minél vaskosabbat, mert nálunk csak az számíthat írói becsületre, aki kiállta ezt a próbát.

**Kortörténeti regény**

Ezt írta Ujhelyi Ezerkilencszáztizennégy címmel megjelentetett regénye műfaji megjelöléséül. Az ajánlás is sokatmondó: Hadseregünknek. Mindjárt az első oldalon siet leszögezni, hogy „ennek a regénynek a hőse: a háború". Főszereplője teremtett írói alakmás – beszélőnevet visel –: Uthy István. Úgy indul, mint egy kávéházi regény. A szerző meglehetősen szarkasztikusan szemlézi az irodalmi élet belterjes világát. A szereplők hosszú monológokat eregetnek, de a mindentudó író átlát mindegyikükön. Gombostűhegyre tűzi „a közvélemény dobosait, a fáma lihegő futárjait". Egy filológusnak hosszú időre való feladat: kibogarászni, ki kicsoda lehet Ujhelyi gunyoros tálalásában. Néhol már-már Szabó Dezső-i indulatok hevítik (Segítség!), olykor Nagy Lajos a Bucsinszky harmincas évekbeli beltenyészetéről írott szatirikus regényét előlegezi (Budapest nagykávéház).

Kritikája nem merül ki az értelmiség ostorozásában. Határozott társadalomképe van. Érzi a magyar történelem zsákutcás fejlődésének következményeit. Az Európán kívüli civilizációk természetességét szegezi szembe a hazai, tágabb értelemben az egész kontinens szellemi állapotával. Szükségesnek tartja a háborút, de nem a hazafias ködképektől megszállott kardcsörtetők, a „kutya Szerbiá"-ra vicsorítók dühe motiválja. „Kellett, hogy ez a háború, ez a kegyetlen műtét eljöjjön, hisz beteg volt ez az ország. […] Beteg volt az erkölcs is, legalább beteg a társadalom nagy rétegében. […] Mindenki csak pénzt akart szerezni, a pénz volt jóformán az egyetlen értékmérő, nemcsak a piacokon, de a szalonokban, a klubokban és az alkóvokban is. Pénzért adták oda az önbecsülést, a férfiasságot, a tehetséget, a szerelmet, az úriasságot, az idegeket, a gyomrot, az agyvelőt, és minő pénzért!" (218–219.) Ezek nem egy elzárkózó széplélek eszmefuttatásai. Ujhelyi világismeretéről tanúskodnak a szavai. A világháború első évében nem puszta feltevésként, hanem egyértelmű kijelentésként kockáztatja meg történelmi jóslatát. Nagy merészség kellett hozzá, hogy ki merje mondani: a központi hatalmak esetleges győzelme éppúgy siettetné a Monarchia szétbomlását, mint a vereség. Még ennél is messzebbre megy, amikor azt jósolja, hogy – az akár győztes, akár vesztes – háború befejezése szociális változásokat hoz magával.

Az Ezerkilencszáztizennégy főhőse, Uthy István végül mégis elmegy a háborúba. Bár fölmentethetné magát, érzékenyen átélt lelki válságára nem talál jobb receptet, mint amit a katonai sorozóirodákban állítanak ki az önkénteseknek.

Ujhelyi nem ment harcolni, nincs róla adat, hogy kitette volna magát a visszautasítás kockázatának.

**Krúdy nyomában**

A kortörténeti regénynek nincs különösebb visszhangja. (A kivétel Kosztolányi, aki felfigyel a pályakezdő író próbálkozására: nem is a téma újszerűségét méltányolja, inkább az író „záporos patakzatosságú" stílusára figyel föl, melyet egy merész és sajnos be nem váló jóslattal Jókaiéhoz hasonlít. Vö. Nyugat, 1915. I. 334.) A sajtó még a háborúért lelkesedik, a csalódottak még hallgatnak. Ujhelyi is hallgat. Két évig nem ír újabb regényt, színpadi szerzőként debütál, és erre az időre esik filmgyári kalandja. Aztán 1917-ben közzéteszi talán leghangulatosabb művét. A Tabán nemcsak témájában, de stílusában is letagadhatatlanul magán viseli Krúdy Gyula hatásának nyomait. Bizonyára találkoztak az életben is. Két éjszakázó, bohémhajlamú írónak túl kicsi volt az akkori Pest ahhoz, hogy ne botoljanak egymásba kártyaasztalnál, gőzfürdőben, lóversenyen, az irodalom félvilági helyszínein. Ujhelyi ködlovag maga is, akit Krúdy elmulasztott megírni. Nem így szerzőnk, aki, mint a másodlagos tehetségek általában, szivacsként szívta magába önkéntelen választottjainak hatását.

A Tabán természetesen a Rácvárosban játszódik. Helyszínei a földbe süppedő házikók, a Kereszt tér, a Harcsakirály nevezetű kisvendéglő, amely ezen a néven nem létezik a városfertály gasztronómiai térképén, de rá lehet ismerni a leírásból a később híressé vált Mélypincére. A szereplők ágrólszakadt kisemberek, mindennapok szenvedő alakjai, élükön Kudlár Alfonzzal, a hónapos szobájában tengődő agglegénnyel, aki beleszeret Zenécskébe, egy özvegyasszony bájos ifjú leányába. Íme, a magyar biedermeier kései hajtása. Már Krúdynál, a mintaképnél (vö. Aranykéz utcai szép napok, 1916) is az volt. Míg azonban a mester minden pillanatban tudja, hogy idézőjelezve ír, a valóságot lebegtetve, álom és ébrenlét határán kalandozik, az utánzó tanítvány csak bebalzsamozza figuráit, Kudlár, a filozófiatanár, szerelme, Zenécske (Krúdynál Setétke) és a többi alak, mint egy marionett-előadás figurái hajladoznak kiötlőjük parancsszavára. Az irodalmi Tabán-idillnek nem is a tragikus végű szerelem vet véget, hanem a mérőszerszámokkal járkáló városrendezők. A Gellérthegy aljában megbúvó házikók ugyan még haladékot kapnak egy időre, de Ujhelyi

figurái a könyv lapjairól végképp múzeumi tárlók üveglapjai alá kerülnek. Nem varázsolja őket háromdimenzióssá írójuk teremtőereje, kétdimenziós lapkivágatok, a múlt árnyalakjai, hátoldaluk üres. Mégis ez a könyv Ujhelyi Nándor talán leginkább olvasásra méltó munkája az utókor számára: „a Tabán sok finomságot rejtett", jegyzi meg róla évekkel később Zilahy Lajos bírálata (lásd Pesti Napló, 1921. július 10.).

**A szerelem fizikusa**

A húszas évek elején kerül regényei középpontjába a szexualitás. Onnan kezdve ez lesz egyedül fontos témája. Könyvei mindegyikében a testi szerelem megszállottjaivá válnak a szereplők. A magyar irodalomban nem szólt még eddig senki sem ennyire szabadon a kétnemű emberiséget egymáshoz kötő olthatatlan szomjúságról (utána sem nagyon). Addig azonban még ír néhány olyan művet, amelyet tizennyolc éven aluliaknak is a kezébe lehet adni.

A húszas évek elején, a háború és a forradalmak utáni újkonzervatív hatalmi berendezkedés éveiben két színvonalas regénye lát napvilágot. A Jack Fun császársága egy képzeletbeli országban, a vikingek birodalmában játszódik. Európa és Amerika háborútól retteg, miközben Vikingburgban egy cirkuszi imitátor arat sikereket a szájtáti közönség előtt. Oly nagyszerűen tudja utánozni a hírességeket, Wilsont, Clemenceau-t, a német császárt, a római pápát, hogy egyszer csak véletlenül a viking birodalom uralkodójának trónusán találja magát. Az igazi uralkodó ideiglenes távolléte alatt – akár a mesében – oly gyorsan megbékíti egymással a szemben álló világhatalmakat, megoldván az örök béke ügyét, hogy a vérbeli kardcsörtetők szerencsecsillaga mindörökre lehanyatlik. Fantasztikus regény – sci-fi, jóval e műfaj felcímkézése előtt. Nem is szerették ezt a könyvét a hivatalosságok, a Jack Fun-t pacifistának ítélték. A Nyugat kritikusa, Turcsányi Elek viszont épp emiatt dicsérte Ujhelyi könyvét (vö. 1921. I. 317.), a magyar szépirodalom antimilitarista reprezentánsaként ünnepelve.

A hangulatos meseregény után Ujhelyi a detektívregény műfajában bizonyította tehetségét (A. B. C.). Kiderült, hogy szerzőnk nemcsak a politikai hatalmukkal visszaélőket veti meg, ellenszenvéből a pénzarisztokratáknak is kijut. A következő évben, 1922-ben megjelenő krimije (A három detektív) pedig egyenesen műfaji mesterműű.

A rendőrfőnöki kinevezésért versengő három egykori jó barát semmilyen gaz trükktől, még a gyilkosságtól sem riad vissza célja elérése érdekében.

Ezek a kötetek csupán múló epizódot jelentenek Ujhelyi e pályakorszakában. Jönnek sorozatban erotikus tartalmú könyvei. Az 1921-ben megjelent hat (!) kötet közül háromnak (Akit a férfiak szeretnek, Akit a

nők szeretnek, Egy szerelmes ifjú története) a középpontjában a szexualitás áll. Már egy korábban, 1918-ban kiadott regénye (Egy férfi szerelmei) miatt meggyűlt a baja a hatóságokkal: a meglévő példányokat jóval a megjelenés után, már a húszas években bíróilag elkobozták. Erről Zoltvány Irén is ír, aki egy sommás mellékmondatban marasztalja el a szerzőt. (Lásd Erotika és irodalom. Szent István Társulat, 1924. 163.) Ezekben az években a magyar írók és költők soraiban az erotika valamilyen megmagyarázhatatlan oknál fogva, talán a kor átpolitizáltsága miatt, amúgy is fellángol. Fellángol, és egyúttal mindjárt ki is vándorol az országból. Ekkor fordítja Babits Erato gyűjtőcím alatt az erotikus világköltészet remekeit, amely aztán Bécsben jelenik meg (Hellas Verlag, 1921). Idézhetnénk ezzel kapcsolatban Csinszka levelét, aki megrója a költőt, amiért „gyarló emberi perverzitásoknak és olcsó pikantériának eladja magát". (Vö. Babits: Erato. Szépirodalmi, 1970. 7.) Ugyancsak Bécsben jelenik meg ugyanennél a kiadónál Szép Ernő erotikus álomnaplója (Szegény, grófnővel álmodott…). Krúdynak pedig nem is egy műve emigrál az egykori császárváros Budapestnél akkor feltétlenül szabadabb ege alá (az úgynevezett bécsi regények sora 1921–22-ben az osztrák fővárosból kerül haza: Nagy kópé, Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban, Őszi versenyek). Bíró Lajos is gyarapítja a Bécsben megjelentetett erotikus témájú magyar könyvek bibliográfiáját (A szerelem iskolája. Pegazus, 1922).

A Tabán Kudlár Alfonzának vágyódó, poétikus szerelme messze tűnt. Egy rövid esztendő leforgása alatt a biedermeier lírából vaskos tárgyiasságba vált az író. Az Egy férfi szerelmei főhőse, Váthy György magyar földbirtokos, aki vagyonából éldegélve társadalmilag fölöslegesnek érzi magát, utazgat a földrészeken, és világfájdalmát különféle nációk asszonyainak és leányainak karjában próbálja gyógyítani. Egy bolyongó Szindbád, aki minden illúzióját elveszítette már, és a női testet sem képes a szükséges és jótékony ábrándok jegyében érzékelni. Váthy nem akasztja föl magát, mint Kudlár, de élőhalottként, elátkozott hollandiként kering a világban, aki nem lel egyetlen megváltó Sentára sem. A görög szigetvilágban elhajózik Patmosz mellett, de az ő szigete nem filozófiai elmélkedésekre szolgáló babérliget, ő maga egy sziget, a boldogtalan vágy szigete a testiség tobzódásának óceánjában. Hajóját – melyet a Zilahy emlegette magyartalansággal Ujhelyi benzinónak nevez – Bilitisnek hívják (utalva ezzel Pierre Louÿs híres-hírhedt szaffikus versciklusára), ám a testi szerelemnek nemcsak ez a költői névvel illetett elhajlása fordul elő a regényben, hanem például a szodómia is.

„…Nem elég, / még a legjobb sem elég, amig egy?…" (Szabó Lőrinc: A szörnyeteg. In: A huszonhatodik év. Magvető, 1957. 114. szonett.) A

költői megfogalmazású önvád a szexus metafizikájának első számú paradoxona. Ettől szenved Váthy, Ujhelyi, ettől minden idők örök Don Juanjai. A rossz végtelen, amely a számosság halmozásában keresi igazolását, eleve lemond az intenzív teljesség eléréséről. Ujhelyi férfihőse további alakmásokban születik újra, jönnek sorra azok a regények, melyek aztán szerzőnket emigrációba kényszerítik. Az Egy férfi szerelmei stilisztikai gyöngéi ellenére még gondosan szerkesztett, terjedelmére nézve is az átlagosnál jelentékenyebb regény. A folytatás azonban már a megélhetés hajszájában készül. Mint kamasz fiú, aki pubertása első lázában firkálja tele naplóját, Ujhelyi úgy ontja egyre felületesebben megoldott regényeit.

1921-es ikerregényei (Akit a férfiak szeretnek, Akit a nők szeretnek) művészek és az értelmiségi elit köreiben játszódnak, alakjai mégis olyan kiszolgáltatottak ösztöneiknek, mint éhes csecsemő az anyjának. A szerelem forradalma Dante Isteni Színjáték-ának beosztását követve Pokol, Purgatórium, Paradicsom részekből áll, s még a klasszikus műre utaló mottó is kerül az egyes fejezetek élére. A helyszínt ugyan Babilonnak hívják, de a szerző leírásából nem nehéz ráismerni a korabeli vagy inkább a háború előtti Budapestre, annak züllötten kavargó forgatagára. Már ez is provokáló, de a nemek kapcsolatának forradalmáról írni, regénycímben rögtön bevallani, mi rejlik a kötéstáblák között, dőre, legalábbis napi érdekű eseményekre nem figyelő szerzőre vall. Elnyerte büntetését, kivívta a legfelsőbb körök haragját (lásd erről Hóman Bálint korábban idézett reagálását). Nekik mindegy volt a minőség, Babitstól, Krúdytól, Ujhelyitől egyképpen védelmezték az úgynevezett keresztény kurzus erkölcsét.

Ennek ellenére írónk munkái egyre népszerűbbek. Ekkori könyvei rendre második kiadásban is kijönnek, elfogynak. Léha író, de nem az az egyszerre jó és léha író, akire Schöpflin vágyakozik: „a léhák mind rosszak, a jók meg mind komolyak" (idézi Ottlik Géza: A Nyugatról. In: Próza. Magvető, 1980. 222.). Ám azért egy léha írónak is lehetnek társadalmi indulatai. Figyeljük csak, milyen dühös: „El akarta adni a lelkét, nem vette meg egy kutya sem, a legutolsó kis lapocska is fütyült rá. […] Nem tudott koldulni és nem tudott rabolni. […] A gyűlölet volt az egyetlen erő, mely még életben tartotta. […] Eltiporni gazdag és boldog férfiakat, tönkre zúzni a ragyogó és szépséges nőket, lakmározni az irgalom nélküli diadalban, mely elégtételt ad az elmúlott évek éhségéért, a nőkért, akik rá sem pillantottak, a férfiakért, akik meg sem vetették." (A kétneműek.) Egy anarchista dühödt szavai ezek, a főszereplőé, a társadalom kisemmizettjéé. A regény alcíme már önmagában is provokáló: Egy férfiról, aki asszony lett, és egy asszonyról, aki férfi lett. Ikertörténet ez is, két

kitaszítotté, akik a platóni mítosz jegyében egymásban találják meg hiányzó másik felüket.

Nincs megállás, jönnek tovább a szexus hősei, a nemiség különcei, akikről mindig kiderül, hogy menekülők csupán, áldozatai a kornak. Mivel nem kapnak társadalmi kielégülést, az ösztönök szintjén űzik a boldogság kék madarát. „Ha lement a nap, a közösség napja, az éjszakai pillangó a magánélet gyertyafényét csapongja körül. És a gyertyafényben az Én árnyéka óriásivá növekszik. Az egyén nem érheti be önmagával, s a társadalmi feladatok elvesztéséért szexuális vagy vallásos kicsapongásban keres kárpótlást (amit a rideg erkölcs nem adhatott meg neki). A kéjenc és az aszkéta ikertestvérek: mind a kettőt ugyanaz formálja, a társadalomtól való elszakadás, az önelidegenedés." (Ernst Fischer: A romantika lényege. Gondolat, 1964. 19.) Az 1923-as Az asszony, aki nem öregszik az örök nő képmásának keresése körül zajlik. A szociális indulat ebből a könyvből is előbukkan. „Mi közöm nekem ahhoz, hogy hajdan Corvin Mátyás uralkodott itt, hogy akkor kellett volna élnem, ha már magyar vagyok, midőn hazám tényleg Európában volt, nem úgy, mint most." (8.) Már e kijelentésért ügyészségi feljelentést tehetnének Ujhelyi ellenségei, el se kellene olvasniuk a pompás női testek és a botránkoztató szeretkezések részletes leírását.

A nők ura, majd a Feleségem, feleséged: feleségünk további permutációi a bevált témának. Félbetörött pályájú pesti Casanovák, a szerelem atlétái kóborolnak elegáns budai utcákon, forgolódnak pesti szórakozóhelyeken. „Das ewig Weibliche zieht hinaus" – hiszik még az agyonidézett, közhellyé csépelt szállóigét, az egykor diadalmasnak hitt polgári szerelem varázsigéjét, amely alól kiszaladt a valóság, mert Goethe után száz évvel már minden s így az ewig Weibliche is árucikké változott. A testek fizikája maradt az egyedül elérhető ideál. Ezt éli és írja Ujhelyi, ezt variálja újabb meg újabb munkáiban. Ha egyet olvastunk közülük, mindet olvastuk.

Utolsó itthoni évében, 1925-ben regénytrilógiába fog. Akárcsak egy évszázaddal korábban Balzac, ő is a kor szenvedélyeit és bűneit leltározza. Korunk szenvedélyei – hirdeti a hangzatos felcím a kötetek élén. Mik ezek a szenvedélyek? Elárulják a trilógia egyes darabjai: Pénzt és nőt! – Színésznő dicsősége és szerelme – Minden gyönyört! (Tánc és kokain). Mindegyik kötet a Nova kiadásában jelent meg, amely köztudottan csakis nagy népszerűségre számot tartó kéziratokat, ne szépítsük, olykor fércműveket dobott piacra. A második és harmadik kötet kéziratát már Bécsben keltezte Ujhelyi Nándor. Így neki is lettek „bécsi regényei", nemcsak Krúdy Gyulának. Hazai irodalmi pályafutása ezzel véget ért.

**A vádlott**

Ujhelyi 1925-ben állott bírái elé. A Budapesti Királyi Büntető Törvényszék március 19-én és 21-én tárgyalta az ügyét. A tárgyalás dokumentumai, a vádirat és az ítélet, valamint az elítélt író későbbi felmentése olvashatók a Fővárosi Levéltár gyűjteményében. Ezek szerint dr. Ujhelyi Nándort sajtó útján elkövetett szemérem elleni vétséggel vádolták. Eddig nem tudtuk róla, hogy doktori címmel is rendelkezett. Mivel felsőfokú tanulmányairól sincs megbízható adat – feltételezhető ugyan, hogy sem orvosi, sem jogi végzettséggel nem rendelkezett –, valamiféle bölcsészeti doktorátus társítható személyiségjegyeihez.

A botránykő az Akit a nők szeretnek című regénye. Voltaképp majdnem mindegyik az lehetett volna, de a magyar királyi ügyészség B. XI. 13.250/1924-es számú vádiratában ezt a művét tartotta a korabeli társadalomra annyira veszélyesnek, hogy törvény elé idézte a szerzőjét. A 216 nyomtatott oldalt tartalmazó könyv 37 különböző szöveghelyét, összesen 49 oldalát jelöli meg a közvádló, mint olyan részleteket, ahol megvalósul a fent nevezett vétség esete. Emiatt a szerzőt 14 napi fogház-büntetésre és 2 millió korona pénzbírságra ítélte a bíróság. Az elzárás napi 100 000 koronával lett volna megváltható, azaz újabb 1 millió 400 000 koronába került volna a vádlottnak, hogy ne menjen börtönbe. Ujhelyinek nyilván nem volt több mint 3 milliója, hogy kiváltsa magát a fogházból. A tárgyaláson irodalmi úriemberhez méltóan viselkedett: a felelősséget vállalta, de bűnösségét nem ismerte el. Azzal védekezett, ami egyébként igaz volt, hogy az inkriminált műve már korábban, 1921-ben is megjelent, s akkor nem emelt szót ellene a hatóság. Nem számított. Annál inkább az, hogy a vádlott „hasonló bűncselekményért már büntetve volt". Ujhelyi Nándor ekkor tűnt el a fővárosból és az országból is. 1925. szeptember 23-án, amikor a bíróság az ítélet végrehajtása érdekében körözést rendelt el ellene, már nem volt megtalálható. Később felmentették. Miután az ítélet nem volt végrehajtható, a korabeli jogszabályok értelmében két év múltán elévült. Az 1929-es fellebbviteli főtárgyaláson az írót felmentették, a körözést visszavonták, Ujhelyi priuszát törölték. Akár haza is térhetett volna, nem kellett volna hetekig egy cellában üldögélnie, ám mint tudjuk, soha életében nem tette be a lábát Magyarországra.

**Az ínyenc**

Egyik remek kis novellájának hőse, a szerelméből és karrierjéből kisemmizett ifjú, utolsó gesztusával rágyújt egy gazdag bácsikájától kapott hatalmas szivarra, az Élet Királynőjére. S lássunk csodát, amikor a reménytelen életű, halni készülő fiatalember e hatalmas remekművel a

szájában megjelenik az esteli Duna-korzón, hirtelen irigykedő pillantások kereszttüzébe kerül, hiszen akinek ilyen szivar lóg az ajkán, az nem lehet mindennapi ember. Néhány fertályóra alatt, míg szivarja ég, nemcsak visszaszerez mindent, amit addig elveszített, de olyan karriert fut be, amilyenről nem is ábrándozott.

Társadalomkép, szatíra, illúziótlan ábrázolás. Ez a rövid, csattanós elbeszélés mutatja, mi lehetett volna a szerzőjéből, ha többet gondolkodik, mint amennyit ír, ha szerkeszt, stilizál, kéziratot pihentet. De hajtotta a megélhetés kényszere, még ha ez a kényszer nem csupán a falat kenyér megszerzésére, hanem az elegáns dendi életfeltételeinek elérésére irányult is. Nem az életet két kanállal habzsoló, mindent bekebelező, a fogalom eredeti értelmében vett gourmand volt, azaz nagyevő, hanem igazában gourmet, ínyenc, aki csak a maga adagját, a neki járó boldogságszeletkét, örömdarabot akarja lecsípni az élet nagy asztaláról. Jár-kel az életben, megfigyel, mint egyik irodalmi rangúvá sikeredett regényének, az Aladin lámpásá-nak nyugtalan utazó főhőse: „Foglalkozásom, hogy bölcs nyugalommal ődöngjek az események sikátorain és sugárútjain, mint zsebre dugott kézzel éveken és réteken át bandukoló vándorlegény, nézzek és lássak, könnyes bánatot és fickándozó derűt kotyvasszak és kavarjak festékszagú könyvekben, avagy bohó tréfát, sápatag kínt öltöztessek dialógba, hogy legyen egymás számára mondanivalója az életmímelő hisztrióknak.” (9–10.) Micsoda ars poetica! Ki tudta volna szebben és pontosabban megfogalmazni akár kortársai, a Nyugat második nemzedékének jeles képviselői közül ezt a gondolatot? Kosztolányi, Szép Ernő vagy Heltai prózájára gyanakodna a kutakodó bölcsész, ha egy letépett papírszeletkén erre a pár sorra találna. Más kérdés, hogy azután elsieti a könyvét, igazán oda nem figyelve rója a sorokat, belefut a kereskedelmi irodalom csapdájába, megélhetési íróvá válik.

Ám néha, kivételes óráiban, amikor fölemelkedik Hanns Heinz Ewers vagy Pitigrilli nívójáról, felbukkan műveiben az igazi irodalom íze, színe, illata. Sőt olykor előtör belőle a társadalomjobbító lázadó felkiáltása, a mindenkiért felelősséget vállaló gondolkodó dantoni dühe. Az Európai Egyesült Államok Részvénytársaság című könyve valóságos politikai vitairat. Ez a könyv Horthy Miklós Magyarországán, a félmúltat restauráló Bethlen-kormány országlása idején látott napvilágot. A kapitalizmus kiáltványát szövegezi benne – a jól működő kapitalizmusét, nem azét a mucsaiét, melyet régebben s ma is sokan a valódi pótlékaként próbálnak az állampolgárok torkán ledugdosni, mint gyógyító panáceát. A mindenki számára lehetőséget adó részvénytársasági államot álmodja ide, nemcsak a Kárpát-medencébe, hanem az egész zsidó-keresztény kultúrkör

területére. Afféle „történelem végét” álmodik: „a régi államformák ma már megérettek arra, hogy Clio spirituszba rakja őket, feudalizmus, parlamentáris alkotmány, nacionalizmus, dölyfös nemzeti szuverenitás, vámőrökkel megrakott határok, útlevelek és cenzúrák a közeljövőben földhözragadt kukacok lesznek a repülő emberrel, a repülő emberi gondolat szavával szemben”. (78–79.) Persze álom az egész, a történelemnek ma sincs vége, s az efféle irodalmat a könyvtárak zárt osztályán dugdossák a túl kíváncsi olvasók elől. Mint ahogy az Országos Széchényi Könyvtár is csak a külön engedéllyel olvasható művek között tárolta ezt a könyvet a rendszerváltásig.

Ujhelyi életműve szinte teljes egészében rákerült az Elavult könyvek jegyzéké-re (Népművelési Minisztérium, 1952). A maradék csak azért nem, mert a buzgó tisztviselő információi hiányosak voltak. A hivatalnoknak nagyobbrészt igaza volt. Kár, nagy-nagy kár, hogy írónk életműve – néhány kötete kivételével – tényleg nem tarthat számot a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére. Néha-néha azonban fölszikráznak a tolla alól kikerülő mondatok, bizonyítva e különc figura irodalmi becsértékét.

***Ujhelyi Nándor (Bp., 1888. március 17. – London, 1933. július 20.)***

*Megjelent: Holmi, 2002.*